

مقاله پژوهشی

مطالعات تاریخی آموزش و پرورش گیلان با تأکید بر وضعیت تاریخی

مدرسه شاهپور رشت در عصر پهلوی

رفعت اله شریفی طاسکوه*، علی رضا علی صوفی، محمد شورمیج

دانشجوی دکتری تاریخ، دانشگاه پیام نور، تهران - ایران؛ دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه پیام نور، تهران - ایران؛

دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه پیام نور، تهران - ایران

تاریخ دریافت: (۱۳۹۹/۱۱/۰۵) تاریخ پذیرش: (۱۴۰۰/۰۳/۱۴)

Historical Study of Guilan Education with Emphasis on the Historical Status of Shahpour School in Rasht During Pahlavi Era

Rafatallah Sharifi Taskooh, Ali Reza Alisoufi, Mohammad Shoormeij

PHD Student History, Payame Noor University, Tehran-Iran; Associate Prof, Department of History, Payame Noor University, Tehran-Iran; Associate Prof, Department of History, Payame Noor University, Tehran-Iran

Received: (2021 /01 /24)

Accepted: (2021 /06 /04)

Abstract

The development and prosperity of Guilan education during Pahlavi era was deeply connected with the educational structure and historical destiny of Shahpour School in Rasht. Therefore, the study of the historical situation of Guilan education requires knowledge of the prevailing conditions of this school, as an educational paradigm for other schools in Guilan. The establishment of this school is one of the obvious manifestations of modern education in this region. Investigating the different angles of Shahpour School in terms of physical space and the structure and regulations governing its educational system shows that the founders and administrators of this school always tried to maintain the necessary standards. Secondly, the above situation guide and direct to the development of quantitative and qualitative education in Rasht and Guilan in general. The authors of the article, while examining the factors affecting the prosperity of Shahpour School, seek to find an answer based on abstract and physical factors to the following fundamental question. How and to what extent did the Guilan Education, and especially the city of culture and literature of Rasht, benefit from the educational traditions of this school, which has nurtured many elders and elites? The findings of this study, which has been done using descriptive documents and historical sources in a descriptive and statistical analysis, reveal the position and effectiveness of Shahpour School in Guilan education.

Keywords: Guilan education, modern education, Rasht Shahpour School, Pahlavi Era.

چکیده

توسعه و رونق آموزش و پرورش گیلان در عصر پهلوی با ساختار آموزشی و سرنوشت تاریخی مدرسه شاهپور رشت پیوند عمیقی داشت. از این روی بررسی وضعیت تاریخی آموزش و پرورش گیلان مستلزم شناخت از شرایط حاکم این مدرسه، به عنوان یک پارادایم آموزشی برای سایر مدارس گیلان است. تأسیس این مدرسه از مظاهر بارز آموزش نوین در این منطقه است. بررسی زوایای مختلف مدرسه شاهپور از نظر فضای کالبدی و ساختار و مقررات حاکم بر نظام آموزشی آن نشان می‌دهد که پایه‌گذاران و گردانندگان این مدرسه همواره سعی داشتند استانداردهای لازم را حفظ کنند که وضعیت فوق‌موجب هدایت و راهبری توسعه کمی و کیفی آموزش و پرورش رشت و به طور کلی گیلان گردید. نگارندگان مقاله ضمن بررسی عوامل مؤثر بر رونق مدرسه شاهپور، درصدد یافتن پاسخی مبتنی بر شواهد عینی و ادله ذهنی به سؤال بنیادین ذیل هستند. آموزش و پرورش گیلان و به ویژه شهر فرهنگ و ادب‌پرور رشت، چگونه و تا چه اندازه از سنت‌های آموزشی این مدرسه، که بزرگان و نخبگان بسیاری را در دامان خود پروراند است، بهره‌مند گردید؟ یافته‌های این پژوهش که با بهره‌گیری از اسناد، شواهد و منابع تاریخی به شیوه توصیفی و تحلیل آماری صورت گرفته است، جایگاه و تاثیرگذاری مدرسه شاهپور را در آموزش و پرورش گیلان به خوبی آشکار می‌کند.

کلیدواژه‌ها: آموزش و پرورش گیلان، آموزش نوین، مدرسه شاهپور رشت، عصر پهلوی.

۱. مقدمه

در جهان امروز رابطه آموزش و پرورش با جامعه در جهت پاسخگویی به نیازهای متنوع و پیچیده آن، اهمیت علمی مضاعف و روزافزون یافته است. با توجه به فرایند جهانی شدن و تأثیراتی که این فرایند بر ساختارهای اجتماعی دارد، مطالعه و بررسی نظام‌های آموزشی از اولویت‌های مهم و اساسی هر جامعه‌ای به‌شمار می‌آید.

شناخت تاریخ آموزش و پرورش، با رویکرد علمی و آسیب‌شناختی، در توسعه هر منطقه و کشور تأثیرگذار است.

گیلان یکی از مهم‌ترین پایگاه‌های فرهنگی، ادبی و تمدنی ایران به‌شمار می‌رود، بنابراین شناخت پیشینه آموزش و پرورش این منطقه اهمیت به‌سزایی دارد.

مقاله حاضر با توجه به ضرورت‌های زمان و تحولات اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی گیلان، نگارندگان را بر آن داشت که تمرکز بر تاریخ تحولات فرهنگی و آموزشی استان را سرلوحه کار قرار داده و به مطالعه و بازخوانی سابقه آموزشی و پرورشی مدارس، به‌ویژه مدرسه شاهپور سابق رشت، بپردازند.

لازم به ذکر است، در این مقاله فن مطالعه و بررسی کتاب‌های نگارش یافته، برخی از وبلاگ‌ها، سایت‌ها، سالنامه‌ها، آمارنامه‌ها (تحلیل آماری)، مجلات علمی، مصاحبه‌ها و... در نهایت جمع‌بندی آنها مورد استفاده قرار گرفته است.

تغییر و حتی تحولات آموزش و پرورش ایران و گیلان به‌ویژه در عصر پهلوی و شناخت مدارس موفق که هم تأثیرپذیر و هم تأثیرگذار بوده‌اند،

اهمیت ویژه‌ای دارد. در این بین مدرسه دارالفنون در تهران و مدرسه شاهپور سابق در گیلان از اهمیت خاصی برخوردار است.

از نظر روش کار، قسمت آموزش و پرورش گیلان با تأکید بر عصر پهلوی مطالعه می‌شود؛ ولی صرفاً در همین بخش، از لحاظ مطالعه پسینی و پیشینی یک تا دو سال قبل و بعد این دوره را در برمی‌گیرد.

در این تحقیق تلاش بر آن است که به سؤالات ذیل پاسخ داده شود:

(۱) آموزش و پرورش گیلان با تأکید بر عصر پهلوی چه تغییراتی داشته است؟

(۲) مدرسه شاهپور رشت (عصر پهلوی) چه جایگاهی در آموزش و پرورش گیلان داشته است؟

(۳) عوامل موثر بر رونق مدرسه شاهپور رشت (عصر پهلوی) کدام است؟

۲. مباحث نظری

نظام نوین مدرسه در ایران، پس از اقدامات عباس میرزا و توسط مسیونرهای فرانسوی و آمریکایی تحقق یافت، اما تاریخچه پیدایش مدرسه نو در ایران مراجع بسیار دارد. با این حال، تحول نظام نوین هنوز در حوزه مدرنیزاسیون است. مسئله اساسی آن است که نباید ایجاد چند مدرسه مدرن در شمال ایران را معادل نظام تعلیم و تربیت نو با تحول فکری، آموزشی و تربیتی در ایران در نظر گرفت (هودشتیان، ۱۳۸۱: ۷۶).

با توجه به دیدگاه مدرنیته و مدرنیسم و تفاوتی که این مفاهیم باهم دارند. در واقع برای روشن

شدن بحث تعلیم و تربیت نوین و پیوند آن با مدرنیسم به تفاوت دوواژه مدرنیته و مدرنیسم اشاره می‌کنیم.

مدرنیسم گرایش به زندگی مدرن است و مدرنیزاسیون مجموعه تحولاتی است که در امر روئینایی جامعه در اقتصاد و نظام اداری و سیاسی در کشورهای غیر غربی صورت می‌گیرد (همان: ۷۵).

اما مدرنیته یک رویداد عمقی است و در ذهن و فکر اتفاق می‌افتد و فرهنگ آن ایجاد می‌شود و در نهایت امور مدرن را نهادینه می‌کند؛ ولی مدرنیسم امور و جنبه‌های ظاهری و قابل لمس است. مدرنیته مدرنیسم نیست، اگر مدرنیسم نمودهای کم و بیش بیرونی تمدن جدید غرب است در مقابل مدرنیته عناصر درونی، فکری، فلسفی و فرهنگی است (همان: ۱۰۸).

بنابراین پیدایش مدرسه نو بسیار زودتر از دیگر تحولات در ایران صورت گرفت، آموزش مدرن به شکلی وارداتی و مکانیکی وارد شد، آموزش مدرن در ایران محصول یک تحول همه جانبه انتقادی و فرهنگی نبود، این تحول بسیار آرام‌تر از مدرنیزاسیون در ساختمان اداری، نظامی و اقتصادی کشور عمل کرد. ایجاد چند مدرسه جدید پدیداری یک تربیت نو و نفوذ یک مدرنیته است (همان: ۱۰۹).

در دوره پهلوی در ایران و گیلان با یک نوع مدرنیسم مواجه هستیم که به مدرنیسم پهلوی مشهور است. تقلید از کشورهای غربی خصوصاً در دوره پهلوی دوم و عدم تحولات ژرف و عدم توسعه همه جانبه از جمله در بخش آموزش،

خاص این دوره است.

بر اساس نظریه دانش جهانی چیونگ چنگ گسترش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در قرن اخیر منجر به ظهور دانش جهانی شده است. در این زمینه مگ دالنا موک و یین چیونگ چنگ در سال ۱۹۹۸ چارچوبی را مطرح کرده که در آن دانش به پنج حوزه تقسیم شده است. وی دانش جهانی مربوط به هر یک از این حوزه‌ها را در این چارچوب ارائه داده که عبارتند از: فنی، اقتصادی، انسانی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و آموزشی. در حوزه فنی و اقتصادی نیازهای دانش جهانی به رقابت جهانی مثبت، مشارکت اقتصادی، تجارت جهانی و حفاظت از محیط زیست منجر خواهد شد (کانل، ۱۳۶۸: ۷۵۶).

بنابراین با توجه به مطالب فوق باید گفت که دانش جهانی تنها بخشی از فرآیند جهانی شدن است. آموزش و پرورش جهانی باید توانمندی‌های شهروند جهانی را افزایش دهد. یعنی شهروندی که دارای هوشمندی فنی و اقتصادی، انسانی و اجتماعی، فرهنگی و آموزشی و درگیر شبکه خود یادگیری خویش است و نقش مهمی در دنیای توسعه‌یافته جدید ایفا می‌کند (خسروشاهی، ۲۰۰۴: ۳۰-۳۲).

۳. پیشینه پژوهش

پیرامون تاریخ آموزش و پرورش گیلان و مدرسه شاهپور رشت پژوهش‌های چندی انجام شده که بیشتر آنها در سایت‌ها و نیز به صورت کتاب نوشته شده است. این پژوهش‌ها به رغم اینکه اطلاعات مناسبی در اختیار قرار می‌دهند،

سال ۱۳۱۶ کشور، گیلان از توابع استان شمالی بود. در صورت ضمیمه آن شهرستان‌های گیلان شامل مناطق ذیل بود:

۱. حومه فومنات - صومعه سرا - لشت نشاء - کوچصفهان - رشت
۲. پهلوی - چهار فریضه - خمام - گسکر.
۳. رحمت آباد - رودبار - سیاهکل - دیلمان - چهارلو
۴. لاهیجان - رانکو - دهشال
۵. گرگان‌رود - اسالم - طوالش (اصلاح، ۱۳۸۰: ۳۸).

هر کدام از این شهرستان‌ها بخش‌ها و دهستان‌هایی داشته است. البته تا پایان عصر پهلوی تعدادی از بخش‌های شهرستان‌های گیلان تبدیل به شهرستان مستقل شدند.

آموزش و پرورش گیلان تحت تأثیر آموزش و پرورش ایران و در عین حال متأثر از عوامل منطقه‌ای و محلی بوده است.

در گیلان نیز مانند سایر مناطق ایران، ابتدا آموزش به شکل سنتی بود که رکن اصلی آن مکتب‌خانه‌های قدیمی و اصل آن بر آموزش دینی و اخلاقی بود. ولی کم‌کم شاهد رواج آموزش‌های مدرن در ایران و گیلان هستیم.

در آموزش و پرورش مدرن گیلان جمعیت‌های فرهنگی نقش اصلی را داشتند؛ از جمله:

الف: جمعیت امید ترقی که در سال ۱۲۹۸ تأسیس شد و کار این جمعیت ترجمه نمایش‌نامه‌های اروپایی و اجرای آن بود (خمامی‌زاده، ۱۳۸۴: ۱۴۳).

ب: جمعیت رجاء آدمیت که هم‌زمان با

ولی فاقد ویژگی مورد انتظار و روش‌های منسجم پژوهشی‌اند. مهم‌ترین آنها کتاب *تاریخچه آموزش و پرورش گیلان*، تألیف جعفر خمامی‌زاده است. این کتاب اطلاعات مفیدی در اختیار نگارندگان قرار داده است، ولی انسجام علمی ندارد. سؤال یا سؤالاتی طرح نکرده و تحلیل آماری آن منسجم نیست. پژوهش دیگر کتاب *گیلان* است که یک فصل از آن درباره تاریخ آموزش و پرورش گیلان است. این کتاب با مدیریت ابراهیم اصلاح عربانی نوشته شده است.

سالنامه‌های دبیرستان شاهپور رشت اثر دیگری است که یوسف‌دهی آن را جمع‌آوری و به صورت یک کتاب در آورده است. این تألیف هم اطلاعات لازم در خصوص مدرسه شاهپور عصر پهلوی دوم را ندارد. *سالنامه دبیرستان شاهپور رشت* در چند کتابخانه و مدرسه شاهپور موجود می‌باشد. پژوهش‌های دیگری هم در سایت‌ها، مجلات، بایگانی مدرسه و مراکز گوناگون وجود دارد؛ اما تا کنون اثری با موضوع مقاله مورد نظر انجام نیافته است.

در خصوص مدرسه شاهپور رشت خاطرات و مصاحبه‌هایی با دانش‌آموختگان این مدرسه قدیمی انجام شده و تاکنون چندین یادواره در رشت برگزار گردیده است.

۴. نگاهی به تاریخ آموزش و پرورش گیلان

در اوایل عصر پهلوی و حدود سال ۱۳۰۲ هجری شمسی، کشور ایران دارای ۸ ایالت بود، که یکی از آنها گیلان بود (بیات، ۱۳۶۷: ۱۳۴). در تصویب نامه شماره ۱۲۷۵۵ از مجموعه قوانین

در گیلان نیز این تغییر، لحاظ شد. رضا شاه در سفری که به ترکیه داشت با تغییرات جدید آن کشور آشنا شد و سعی نمود برنامه‌های آن کشور خصوصاً از حیث پوشش زنان و مردان رادر ایران اجرا کند. از این رو پس از بازگشت در روز ۱۷ دی‌ماه ۱۳۱۴ طرحی را به اجرا گذاشت که بر مبنای آن زنان در محافل عمومی، مجالس و خیابان‌ها از پوشیدن چادر و نقاب منع شدند. آموزش و پرورش گیلان هم نمی‌توانست جدا از این قضیه باشد. این تغییر به صورت (مراسم جشن دی) انجام شد، و اولین قدم در اجرای این امر تغییر لباس و پوشش بود.

آموزش و پرورش جدید ایران و گیلان از کشورهای اروپایی و سایر ملل جهان تأثیر پذیر بود. نظام آموزش و پرورش که در سال ۱۳۴۶ از نظر مقاطع تحصیلی تغییر پیدا نمود تا سال ۱۳۷۰ اجرا شد. آموزش و پرورش دانش‌آموزان استثنایی هم از تغییرات آموزش و پرورش بود. در سال ۱۳۴۷ دفتر برنامه‌ریزی آموزشی کودکان و دانش‌آموزان استثنایی در وزارت آموزش و پرورش تشکیل شد. علاوه بر این آموزش کودکان استثنایی، آموزش ابتدایی، راهنمایی و متوسطه رشد چشمگیر داشته و در آستانه انقلاب تقویت شد.

مدارس تیزهوشان هم به وجود آمد. از دیگر مراکز آموزشی آموزش فنی حرفه‌ای بود که در سال ۱۳۴۰-۱۳۴۱ در گیلان تأسیس و شامل ۳ هنرستان شد.

در مجموع با تغییر اهداف آموزش و پرورش در ایران و با مدرن شدن روش‌های آموزشی و تغییر نظام آموزشی که از سال ۱۳۴۶ در کشور اجرا شد، دوره‌های آموزشی به سه دوره ابتدایی پنج ساله،

جمعیت امید ترقی بود و بخشی از فعالیت‌های این جمعیت اجرای نمایش‌های اخلاقی بود (همان: ۱۴۴).

ج: جمعیت فرهنگ که در سال ۱۲۹۵ تشکیل شد و مجله‌ای به نام فرهنگ منتشر می‌کرد. فعالیت این جمعیت تأسیس قرائت‌خانه، کتاب‌خانه و کلاس‌های شبانه بود (همان‌جا).

د: جمعیت پیک نسوان که با تشریک مساعی بانوان روشنفکر تشکیل شد.

در سال‌های ۱۳۰۳ و ۱۳۰۴ ریاست معارف گیلان با طائر بود. وی تغییراتی در معارف و گسترش فرهنگ گیلان انجام داد.

تعداد مدارس گیلان در سال ۱۲۹۹ به ۲۶ باب می‌رسید که ۴ باب از آن مدارس خارجی بودند (اصلاح ۱۳۷۴: ۴۸۵).

طائری پیشنهاداتی از وزارت معارف تقاضا کرد که اقداماتی در جهت موارد ذیل صورت گیرد:

۱. تبدیل کلیه مکتب‌خانه‌ها به مدرسه؛ ۲.
- تأسیس کتابخانه؛ ۳. اعزام معلمین شایسته از مرکز؛
۴. بنای ساختمان جهت اداره معارف گیلان؛ ۵.
- تأسیس مدارس تجارت و فلاحتی (خمامی‌زاده، ۱۳۸۴: ۱۵۳-۱۵۴).

از نظر مقاطع تحصیلی در سال ۱۳۴۵ تحصیلات قبل از دانشگاه از دو مقطع ابتدایی و متوسطه به سه مقطع ابتدایی، راهنمایی و متوسطه تغییر یافت.

به علت اینکه نوجوانان از نظر جسمی و روانی به راهنمایی و مراقبت‌های خاصی نیاز داشتند، لازم بود مقطع تحصیلی‌شان جدا از دانش‌آموزان ابتدایی باشد (شکوهی، ۱۳۸۹: ۶۲).

کشیده شد. در شهرها نیز تعداد مدارس متوسطه فزونی گرفت و تعداد افراد با سواد هم سال به سال افزایش یافت. رفته‌رفته کار تأسیس مدارس در سطوح مختلف سرعت بیشتری پیدا کرد. آمار جدول چنین افزایشی را در فاصله سال‌های ۱۳۱۵ تا ۱۳۲۵ نشان می‌دهد.

با تغییرات اهداف آموزش و پرورش و تحولات سازمانی آموزش و پرورش که در سال ۱۳۴۶ وزارت آموزش و پرورش از آموزش عالی تفکیک شد. وزارت آموزش و پرورش در سطح کشور در کنار سایر وزارتخانه‌ها عمل نموده و هر استان یک اداره کل آموزش و پرورش و هر شهرستان یک اداره آموزش و پرورش را دارا شده است. در مجموع تغییر تاریخی اهداف آموزش و پرورش در افزایش کمی آموزش و پرورش خصوصاً از سال ۱۳۵۰ به بعد انجام شد.

توسعه همه جانبه آموزش و پرورش نداشته‌ایم. فقط تعداد اندکی مدارس مدرن شدند. اکثر مدارس ساختار قدیمی داشتند. آموزش و پرورش شهرستان‌ها از نظر کیفی پیشرفتی نداشته. بعضی دانش‌آموزان به ناچار به رشت عزیمت می‌نمودند. در این قسمت از سه شاخص تعداد دانش‌آموزان، تعداد مدارس و تعداد کارکنان استفاده شده است.

سال ۱۳۵۰-۱۳۵۱ گیلان ۳۳۹۹۰۲ نفر دانش‌آموز و سال ۱۳۵۹-۱۳۶۰ تعداد ۴۵۱۲۵۶ نفر دانش‌آموز رسید.

سال ۱۳۵۰-۱۳۵۱ تعداد ۱۷۲۰ مدرسه و سال ۱۳۵۹-۱۳۶۰ تعداد ۲۹۵۲ مدرسه رسید (با استفاده از آمارنامه سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی گیلان).

راهنمایی، سه ساله و دبیرستان چهار ساله تقسیم شد. با اجباری شدن تحصیل و گسترش ارتباط ایران با سایر کشورها، افزایش انواع دوره‌های آموزش متوسطه مانند هنرستان‌ها، ایجاد رشته‌های متنوع تجربی، انسانی، ریاضی و ... و همچنین با تشکیل دوره‌های آموزش و پرورش استثنایی، توجه مردم به سمت علم‌آموزی جلب شد.

تحولات جهانی در کنار افزایش گرایش زنان به آموزش، موجب شد آموزش و پرورش دچار تحول گردد.

در گیلان آموزش و پرورش سستی تغییر نمود و شکل جدید گرفت.

بخشی از آمارهای مربوطه در این پژوهش در سه متغیر تعداد دانش‌آموز، تعداد مدارس، و تعداد کارکنان بررسی شد. این تغییرات به‌ویژه از سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۶۰ مورد بررسی قرار گرفته که این افزایش کمی در موارد فوق بر اساس تغییر تاریخی اهداف آموزش و پرورش انجام گردید.

در سال ۱۳۰۰ گیلان ۳۸۱۷ نفر دانش‌آموز، ۱۶۶ نفر معلم و تعداد ۳۰ باب مدرسه داشت (خماسی‌زاده، ۱۳۸۴: ۱۵۷).

در سال ۱۳۰۵ روند حرکت و جنبش در عوض کردن سیمای فرهنگی و روش گذشته آن با شتابی تند آغاز گردید و کوشش‌هایی در جایگزین ساختن مدارس جدید مشاهده شد. کار تأسیس مدارس ابتدایی از شهرها به روستاهای گیلان

---

۱. چون آمار شروع عصر پهلوی به تفکیک هر سال موجود نیست، جهت هماهنگی، آمار انتهای عصر پهلوی و بعد از آن نیز به تفکیک هر سال نمی‌باشد.

نوین گیلان می‌شویم.

ایرانیان در تأسیس مدارس تا حدودی تحت تأثیر اروپائیان و مسافرت حاکمان و پادشاهان ایرانی به مناطق دیگر جهان بودند. مبلغان مذهبی خارجی وسیله‌ای برای پیشبرد اهداف قدرت‌های استعمارگر بودند. در ایران در زمان شاهان صفوی مبلغان مذکور فعالیت فرهنگی و مذهبی خود را آغاز کردند (درانی، ۱۳۹۳: ۱۴۴).

در گزارش دونست آرومان آمده است در مدارس فرانسوی اصل تحصیل رایگان اعمال می‌شد، دانش‌آموزان شبانه‌روزی در مدرسه ساکن بوده‌اند و از امکانات هزینه تحصیلی استفاده می‌کردند (همان: ۱۴۵).

در دوران عباس میرزا، یکی از اقدام‌ها، قراردادی بود که بین عباس میرزا و ژنرال گاردن و هیئت فرانسوی منعقد شد و در آن مقرر شد که همه ساله جمعی از جوانان کشور به منظور تعلیم علوم و فنون جدید به فرانسه اعزام شوند (مینوی، ۱۳۳۲: ۱۸۳).

اولین مؤسسان مدارس غربی در ایران فرانسویان بودند (Szyliowicz, 1971:121).

یکی از افرادی که به سبک اروپائی در ایران مدرسه تأسیس نمود حاج میرزا حسن رشديه است، رشديه چندین بار در تبریز و مشهد اقدام به تأسیس مدرسه کرد که هر بار با مخالفان روبرو شد و مدرسه وی را ویران کردند (قاسمی‌پویا، ۱۳۶۹: ۲۴۰).

در سال ۱۳۱۵ق انجمنی به منظور تأسیس حمایت از مدارس جدید در تهران تشکیل شد و انجمن تأسیس مکاتب ملیه ایران نام گرفت و

آمار فوق نشان می‌دهد تعداد مدارس در سال ۱۳۶۰ نسبت به ۱۳۵۰ افزایش چشمگیر داشت و حدوداً بالاتر از ۱/۵ برابر بود، البته روند افزایشی چشمگیر مدارس به علت تنوع مدارس و مقاطع به سبک‌های گوناگون و افزایش اقبال مردم به تحصیل بوده است.

سال ۱۳۵۹-۱۳۶۰ آموزش وضع مناسب‌تری داشته، یعنی هر ۱۵۳ دانش‌آموز یک آموزشگاه داشت.

سال ۱۳۵۰-۱۳۵۱ نسبت دانش‌آموز به آموزشگاه ۱۹۷ نفر بود، که در سال ۱۳۵۹-۱۳۶۰ این نسبت به ۱۵۳ نفر رسید.

سال ۱۳۵۰-۱۳۵۱ آموزش و پرورش گیلان ۱۱۲۵۲ نفر کارمند داشته سال ۱۳۵۹-۱۳۶۰ این کارمندان به ۲۶۱۸۵ نفر رسید (همان‌جا).

آمار فوق نشان می‌دهد تعداد کارکنان آموزش و پرورش گیلان از سال ۱۳۶۰ در مقایسه با ۱۳۵۰ سیر صعودی داشته و تقریباً ۲/۵ برابر زیادتر بود، یک دلیل دیگر افزایش رشد جمعیت بوده است

در مجموع تحلیل آماری فوق در شروع عصر پهلوی و پایان عصر پهلوی نشان دهنده افزایش شاخص‌های آموزش کمی در اواخر پهلوی دوم بود.

۵. مدارس ملی و استانی با تأکید بر مدرسه شاهپور رشت (عوامل تأثیرگذار در ایجاد مدارس نوین کشور به خصوص مدرسه شاهپور رشت)

از آنجایی که آموزش و پرورش در ایران متمرکز و نقاط گوناگون در ایران نیز تحت تأثیر هم بودند، لذا ابتدا از مدارس نوینی که در ایران پیشگام بودند اشاره‌ای می‌گردد و بعد وارد مدارس

در تأسیس دارالفنون بیشتر شکل مدارس فنی، نظامی، طبی و صنعتی بود. در ابتدا اکثر معلمین دروس نظامی را تدریس می‌کردند. نظام، توپخانه، سواره‌نظام و بعدها دروس هندسه، پزشکی، داروسازی و معدن نیز اضافه شد. دارالفنون در سال ۱۲۶۸ق / ۱۲۳۰ش تأسیس شد (اقبال آشتیانی، ۱۳۵۵: ۱۵۶).

این نخستین بار بود که دولت مرکزی ایران اقدام به تأسیس چنین مدرسه‌ای در سطح متوسطه و عام نموده بود. طی گذشت نیم قرن از افتتاح دارالفنون قریب به ۱۵۰۰ افرادی که اغلب از فرزندان خانواده‌های صاحب‌نام جامعه بودند از این مدرسه فارغ‌التحصیل شدند.

دارالفنون ایران بیست سال پیش از دارالفنون توکیو و سه سال بعد از دارالفنون استانبول تأسیس شد (آدمیت، ۱۳۵۵: ۱۸۵).

در کل دارالفنون یک نوع حرکت مدرن در ایران بود. به نوعی در یک کشور سنتی و قدیمی با روش تعلیم و تربیت سنتی، یک تحول مدرن در آموزش و پرورش ایجاد شد و آن تأسیس دارالفنون بود.

محصلین دارالفنون شاهزادگان و فرزندان امراء و رجال علم دوست بودند، هر کس نمی‌توانست در این مدرسه تحصیل کند. معلمان مدرسه در ابتدا اروپایی بودند. در سال ۱۳۲۴ق ۳۵ معلم ایران نیز در آن مدرسه تدریس می‌کردند (حسنی، ۱۳۸۸: ۱۵۵).

گیلان نیز متأثر از عوامل فوق و مدارس تاریخی ملی چون دارالفنون در تهران بود و مدارس جدیدی چون مدرسه شاهپوردر آن تأسیس شد.

بعدها به اسم انجمن معارف مشهور گردید (صافی، ۱۳۸۵: ۷۵).

روند تأسیس مدارس به سبک نوین در ایران دوره حاکمیت مظفرالدین شاه هم شتاب فزاینده‌ای یافت. یکی از ویژگی‌های این دوره گسترش چشمگیر مدارس خیریه به سبک جدید توسط تجار و شخصیت‌های فرهنگی است (علی‌صوفی - دهنوی، ۱۳۹۰: ۱۷۲).

در کل غربی‌ها در تأسیس مدارس جدید ایران تأثیرگذار بودند. از تعلیمات نظامی تا تأسیس دارالفنون در تهران، هیئت‌های فرانسوی و انگلیسی، نخستین گام در جهت آموزش به شیوه غرب در کشور برداشته شد (مرجانی، ۱۳۷۰: ۶۴).

از افراد تأثیرگذار در آموزش و پرورش جدید ایران، امیرکبیر بود، میرزا تقی‌خان امیرکبیر که از ابتدای خدمت تا رسیدن به مقام صدارت شاهد و ناظر حوادثی بود که در اثر عدم کفایت فنی و نظامی کشور رخ داده بود، از تکرار تجربه قائم‌مقام و حاجی میرزا آقاسی در مورد اعزام محصل به خارج صرف نظر کرد و در صدد برآمد کانونی در داخل مملکت ایجاد کند (روشنی زعفرانلو، ۱۳۵۴: ۱۸۶ و ۱۸۷).

در حقیقت امیرکبیر پس از مسافرت به روسیه و دیدن مدارس فنی و صنعتی و نظامی آنجا به این فکر افتاده بود که یک مدرسه جدید در ایران ایجاد کند، آن مدرسه دارالفنون در تهران بود. عامل دیگری که در تصمیم‌گیری امیرکبیر در تأسیس این مدرسه عالی مؤثر بود ایجاد دارالفنون در کشور عثمانی بود (درانی، ۱۳۹۳: ۲۵۲).

از عوامل مؤثر دیگر در ایجاد مدرسه دارالفنون ترجمه کتب و روزنامه‌های فرهنگی بود. نظر امیرکبیر

خانه‌های خوب و با وسایلی که از ممالک پیشرفته اروپا اخذ شده بود به کار تعلیم و تربیت اشتغال ورزیدند (صدیق، ۱۳۶۲: ۱۷).

جنبش مشروطیت در گیلان فرصت مغتنمی بود تا برخی از مردم روشنفکر و آزادیخواه تمامی کوشش خود را در راه خدمت به مردم به کار برند و با آشنا ساختن آنها به اصول فرهنگ اجتماعی، در سست کردن ریشه‌های نقاط ضعف جامعه نیز به آنها کمک کنند، برای کسب موفقیت در این امر و ارائه چنین خدمتی دست به تشکیل جمعیت‌هایی زدند (اصلاح، ۱۳۷۴: ۴۸۷).

از عوامل مؤثر دیگر زمینه‌ساز مدرسه شاهپور، نهضت جنگل گیلان بود.

در دوران نهضت جنگل گیلان از نظر فرهنگی و آموزشی هم دچار تغییراتی شد. از نظر میرزا کوچک، علت عقب‌ماندگی گیلان ریشه در فقر فرهنگی داشت و به همین سبب مصمم بود تا آنجا که توان دارد نسبت به پیشرفت و گسترش سطح آموزش و فرهنگ عمومی تلاش کند.

در این دوره تعدادی مدرسه در فومن، صومعه‌سرا و شفت تأسیس شد. علاوه بر آن انتشار روزنامه جنگل، تأسیس چاپخانه پخش اعلامیه‌هایی جهت آگاهی مردم و بالاخره شاهنامه‌خوانی از دیگر فعالیت‌های فرهنگی نهضت جنگل به شمار آمد. طی ماده پنجم مرامنامه نهضت جنگل، آموزش ابتدایی را برای تمامی کودکان مجانی و اجباری اعلام نموده و در مورد تحصیلات متوسطه و حتی عالی نیز ادامه تحصیل را برای افراد با استعداد مجانی و حتمی خوانده بودند (اصلاح، ۱۳۷۴: ۴۸۹).

بین مدرسه دارالفنون و مدارس مدرن دیگر ارتباط وجود داشت.

در مواردی گزارش‌هایی از انتقال دانش‌آموزان دارالفنون تهران به مدرسه شاهپور رشت در دست داریم (ساکما، ۱۳۱۳: ۲۶۰۹۶/۲۹۷).

انقلاب مشروطیت از عوامل دیگر زمینه‌ساز ایجاد مدرسه شاهپور در رشت بود. در اصل ۱۹ متمم مشروطیت آمده است که تأسیس مدارس و مکاتب باید تحت نظارت عالیه و مراقبت وزارت علوم و معارف قرار گیرد (حسنی، ۱۳۸۸: ۱۶۸).

اولین مجلس شورای ملی بعد از انقلاب مشروطیت تشکیل شد. در این میان پس از جریان انتخابات، در دوره اول مجلس، مشروطه‌خواهان گیلان اقداماتی را در گیلان به وجود آوردند و در تعیین سرنوشت خویش مشارکت جستند. «از دستاوردهای مهم بعد از مشروطه در گیلان تشکیل و راه اندازی ادارات و نهادهایی نظیر بلدیہ (شهرداری) و چند باب مدرسه مهم به سبک نوین، همچنین انتشار جراید و روزنامه‌هایی مانند خیر الکلام انجمن‌های ملی و ولایتی گیلان، ساحل نجات، نسیم شمال و حبل المتین برای ارتقای سطح آگاهی و هوشیاری مردم این مرز و بوم بود» (پندی، ۱۳۹۴: ۹۹).

در این میان روزنامه خیر الکلام در تحریک احساسات و جلب توجه اهالی گیلانی به نهضت مشروطه و تنویر افکار آنان نقش مؤثرتری داشت. مشروطیت نوعی نگرش جدید در زمینه شناخت کودکان و نیازهای آنها فراهم نمود. در سال ۱۲۹۸ تعدادی از مالکین رشت به دولت پیشنهاد دادند از درآمد صادرات برنج به خارج کشور و سایر شهرهای ایران با حقوق مکفی بهترین افراد را در اداره معارف گیلان استخدام نمایند. آنها در

۶. بررسی مدرسه شاهپور رشت

مدرسه شاهپور از مدارس مهم و تنها مدرسه ماندگار استان گیلان است که تاریخ بسیار قدیمی دارد. این مدرسه به سال ۱۲۹۸، زمانی که عیسی صدیق ریاست معارف گیلان را به عهده داشت، مدرسه متوسطه نمره «۱» در محله سبزه میدان رشت در محلی که پیش از این زمان جای مدرسه احمدی بود، دایر شد (خمامی‌زاده، ۱۳۸۴: ۱۰۵). تا این زمان مدرسه متوسطه‌ایی در رشت وجود نداشت.

در سال ۱۳۰۶، محمدعلی تربیت به ریاست معارف گیلان انتخاب شد. در زمان ریاست تربیت، مدیریت مدرسه با صادقی‌نژاد بود. در این سال کلاس دهم یعنی چهارم متوسطه نیز در مدرسه دایر شد و کلاس‌های اول تا چهار ابتدایی آن منحل اعلام گردید. در همین سال‌ها بود که نام مدرسه از مدرسه متوسطه نمره «یک» به مدرسه متوسطه شاهپور تبدیل گردید (خمامی‌زاده، ۱۳۸۴: ۱۰۸).

محمدعلی تربیت به دانش و فرهنگ اهمیت زیادی می‌داد و خود از بنیان‌گذاران کتابخانه ملی رشت بود. در سال ۱۳۰۷ تعداد محصلین مدرسه شاهپور به ۲۶۱ نفر رسید و در سال ۱۳۱۰ به ۳۲۲ نفر ارتقا یافت (سالنامه دبیرستان شاهپور، ۱۳۱۵: ۵۲).

سال‌های ۱۳۱۳ تا ۱۳۱۴ حشمت‌الله دهش مدیر مدرسه بود و لباس دانش آموزان مدرسه متحدالشکل گردید. وقتعلی اصغر حکمت برای سرپرستی معارف ایران از اروپا به ایران آمد، در سال ۱۳۱۲ و در جریان عبور از گیلان رئیس وقت معارف گیلان فرصت را مغتنم شمرد و وزیر جدید

از عوامل زمینه ساز دیگر ایجاد مدرسه شاهپور رشت، اقدامات دوره رضاشاه بود. رضاشاه پس از انقراض سلسله قاجاریه و تقویت حکومت مرکزی شروع به اقدامات گوناگون در زمینه‌های مختلف از جمله آموزش و پرورش نمود. ایجاد آموزش و پرورش همگانی اجباری و توسعه آن، تمرکز آموزش عالی در قالب دانشگاه تهران و ایجاد مراکز تربیت معلم برای مردان و زنان از مهم‌ترین اقدامات او در زمینه آموزش و پرورش بود (خمامی‌زاده، ۱۳۸۴: ۱۸۸).

در این دوره از نظر کیفی آموزش وضعیت مناسبی نداشت. شهرستان‌های گیلان ضعیف و فقط در رشت تعدادی مدارس قوی وجود داشت. توسعه ناموزون و آموزش نابرابر در دوره پهلوی دوم هم ادامه داشت.

مردم گیلان به دلیل آنکه سرزمین محل سکونت‌شان محل تجارت و رفت‌وآمد فرنگیان و فرنگ رفتگان بود، از نخستین ایرانیانی بودند که مقارن با عصر ناصری و مظفری با مبانی و مفاهیم دنیای مدرن و نقش آموزش و پرورش در پیشرفت کشورها آشنا شدند.

شهر رشت از نخستین شهرهای ایران بود که در آن مدارس جدید و چاپخانه، سالن تئاتر، کتابخانه، مریض‌خانه، یتیم‌خانه و نهادهای مدنی و سیاسی دایر شد.

اهالی گیلان از طریق مدارس جدید و انتشار روزنامه با مفاهیم حقوق شهروندی، حقوق بشر و برابری انسان‌ها و ... بیشتر آشنا شدند (یوسفدهی، ۱۳۹۸: ۹).

انجمن‌های گوناگون مدرسه از نشانه‌های رونق مدرسه شاهپور بود. یکی از این انجمن‌ها انجمن نکوئی بود. بسیاری از دانش‌آموزان این مدرسه از عمارلو، اشکورات، رامسر، آستارا و اردبیل و در زمان جنگ دوم جهانی از فاصله‌های ۱۲۰ تا ۲۰۰ کیلومتری به رشت می‌آمدند. تأمین کرایه مسکن و مخارج غذا و هزینه‌های پزشکی برای این دانش‌آموزان دشوار بود و انجمن نکوئی با برگزاری نمایش‌ها و تئاترها به این دانش‌آموزان کمک مالی می‌کرد.

آصف^۱ از دانش‌آموختگان مدرسه شاهپور که آن زمان رئیس انجمن نکوئی مدرسه بود موضوع فوق را تأیید می‌نماید^۲ (آصف، ۱۳۸۸: ۴۰).

کتابخانه مدرسه شاهپور از کتابخانه‌های بسیار فعال بود و دو کتاب با ارزش دست‌نویس *انوار سهیلی و کیمیای سعادت*، با قدمت ۱۵۰ ساله، در آن وجود داشت. در این کتابخانه اکثر مجلات ادبی آبونه بود (مکتوب مدرسه شاهپور، ۱۳۹۶: ۲۶؛ شمیسا، ۱۳۸۸: ۳۳).

مدرسه شاهپور دارای آزمایشگاه‌های متعدد بود. آزمایشگاه فیزیک، شیمی و طبیعی شامل یک اتاق بزرگ در جهت شرقی، یک تالار، اتاق بزرگ دیگر و یک اتاق کوچک‌تر در جهت غربی راهرو دبیرستان است. در هر آزمایش دانش‌آموزان به دسته‌های دو تا چهار نفری تقسیم شدند و هر

را در جریان وضعیت نامناسب مدرسه قرار داد. کمی بعد، حکمت دستور تهیه زمین مناسبی برای احداث مدرسه صادر می‌کند. یکسال بعد در ۱۳ تیرماه حکمت دوباره به گیلان می‌آید و زمینی به وسعت ۱۸ هزار متر مربع برای مدرسه خریداری می‌نماید (مکتوب مدرسه شاهپور، ۱۳۹۶: ۲۳).

در سال ۱۳۱۳ زمینی وسیع در صحرای ناصریه رشت به ساخت عمارت جدید برای مدرسه متوسطه نمره یک اختصاص داده شد. ساخت این مدرسه در سال ۱۳۱۴ به اتمام رسید. عمارت منظم و باشکوه این دبیرستان به شکل حرف T انگلیسی با نمای زیبایی سیمان بری شده ساخته شد.

این مدرسه دارای کلاس‌های متعدد بزرگ نورگیر، دفاتر اداری، آزمایشگاه، کتابخانه، آمفی‌تئاتر و راهروهای وسیع بود. سازنده این عمارت، مهندس شولتز آلمانی بود. برای این مدرسه زمین‌های متعدد بازی و فضای سبز دیده شده بود. از این تاریخ پدران و مادران گیلانی به امید آینده بهتر فرزندان خود را به این مدرسه فرستادند. این دبیرستان نمونه تمام عیار فضای مطلوب برای آموزش و پرورش جوانان بود و قاعدتاً پس از این تاریخ الگوی ساخت مدرسه در گیلان شد (یوسفدهی، ۱۳۹۸: ۱۰).

این مدرسه دارای تعدادی انجمن بود. این انجمن‌ها عبارت بودند از: ۱. انجمن نکویی، ۲. انجمن نطق و مناظره، ۳. انجمن قدرت، ۴. انجمن کتابخانه، ۵. انجمن تحقیقات طبیعی، ۶. انجمن سالنامه و تألیفات که از جمله فعالیت‌های آن چاپ کتاب *تاریخ گیلان*، اثر عبدالفتاح فومنی، با کوشش و تلاش انجمن سالنامه و تألیفات این مدرسه بود. (خمامی‌زاده، ۱۳۸۴: ۱۲۲).

۱. پزشک متخصص قلب.

۲. آصف از برپایی یک نمایشی به نام «شرم خیانتکار» در مدرسه خبر داد که با فروش بلیط این نمایش توانست یک هزار و چهارصد و بیست تومان پول فراهم و به دانش‌آموزان بی‌بضاعت کمک کند

در مواردی گزارش‌هایی داریم که فعالیت حزب توده و سایر جریانات سیاسی در این مدرسه مقبول نبوده است (ساکما، ۱۳۲۲: 310/39933:1322).

در این مدرسه دانش آموزان قوی درس می‌خواندند. بخشی از دانش‌آموختگان مدرسه شاهپور تا سال ۱۳۲۰ عبارت‌اند از: اسدالله آل بویه استاد ریاضی و مکانیک دانشگاه تهران، قدیر بیشه‌بان نویسنده و مدیر روزنامه گیلان‌زمین، علی زرگری عضو پیوسته فرهنگستان علوم پزشکی، عبدالعلی طاعتی شاعر و استاد دانشگاه تهران، یوسف صمدزاده نماینده رشت در مجلس شورای ملی.

احمد سمیعی، پدر ویراستاری ایران، فریدون نعیمی اکبر حقوق‌دان و نماینده بندرانزلی در مجلس شورای ملی، جعفر عادل پزشکی و نماینده لاهیجان در مجلس شورای ملی، نصرالله مقتدر مژده‌هی وزیر بهداری و بهزیستی (سالنامه‌های دبیرستان شاهپور، ۱۳۱۵: ۷۳-۸۳).

بخش دیگری از دانش‌آموزان و مفاخر فارغ‌التحصیل مدرسه شاهپور عبارتند از: محمد معین، استاد زبان فارسی، محمود بهزاد زیست‌شناس ایرانی، فضل‌الله رضا سفیر سابق ایران در یونسکو، مجید سمیعی پزشک و جراح مغز و اعصاب، محمد باقر نو بخت معاون وقت رئیس جمهور و همچنین محمد شریعت‌مداری معاون رئیس جمهور.

البته غیر از شخصیت‌های مهم فوق افراد نامدار زیاد دیگری نیز از این مدرسه فارغ‌التحصیل شده‌اند. مدرسه شاهپور که به دارالفنون گیلان لقب گرفته بود، تعداد زیادی از دانش‌آموختگان این

دسته به کار می‌پرداختند. کار هر دسته را دبیر معین می‌کرد (سالنامه‌های دبیرستان شاهپور، ۱۳۲۲: ۱۲۶).

جشن فرهنگی در سالن سخنرانی دبیرستان شاهپور برگزار می‌شد و معمولاً از استاندار، رؤسای ادارات، مدارس و کارکنان فرهنگ در آن حضور داشتند (همان: ۱۲۸).

در سال‌های اولیه دهه ۱۳۲۰، با حضور ارتش اشغالگر متفقین در گیلان، دبیرستان از این جریانات بی‌تأثیر نبود و در قلب حوادث روز قرار داشت. هیئتی هنری به نام تئاتر آل هر هفته جمعه‌ها در سالن آملی تئاتر دبیرستان به اجرای برنامه هنری می‌پرداخت و این موضوع به پویایی فضای هنری دبیرستان و حتی شهر می‌افزود. (مروجی، ۱۳۸۸: ۱۴).

در این مدرسه جشن فراغت از تحصیل نیز برگزار می‌گردید. برنامه‌های متنوع جشن، با سخنرانی کوتاه و خیر مقدم‌گویی مدیر دبیرستان آغاز می‌شد و مسئولین دبیرستان در تهیه وسایل، تجلیل، تزئین سالن و تنظیم برنامه دخالتی نداشتند (یوسفدهی، ۱۳۹۸: ۱۴۷).

تصاویر برجای مانده از جشن‌ها و برنامه‌های اجرای موسیقی در مدرسه شاهپور قابل توجه است (ساکما، ۱۳۳۲: 297/24241:1332).

مدیر دبیرستان در شورای فرهنگ شهرستان رشت شرکت می‌کرد، این شورا شامل رئیس فرهنگ رشت به‌عنوان رئیس شورا، مدیر یکی از دانشسراهای مقدماتی، یک نفر از دبیران درجه اول و یک نفر از کارمندان شهرداری که سال ۱۳۲۰ به بعد تشکیل می‌شد (یوسفدهی، ۱۳۹۸: ۱۵۳).

فعالیت سیاسی در مدرسه شاهپور توسط حکومت ممنوع بود.

تئاتر، سالن برای نصب نورافکن و نمایش فیلم بود، نمای ساختمان بسیار زیبا ساخته شد و قسمت بالای آن با بیت:

توانا بود هر که دانا بود
ز دانش دل پیر برنا بود

زینت یافته است. در زیر آن نیز ساعت نصب شده است (مکتوب مدرسه شاهپور، ۱۳۹۶: ۳۰).

از سوی نهادهای فرهنگی، مدرسه شاهپور مورد توجه ویژه بود. در این زمینه اسنادی در دست داریم که برای مدرسه لائبراتور درخواست شده و در نهایت مدرسه به آن تجهیز شده است (ساکما، 297/29889:1310).

دبیرستان شاهپور را باید اولین نهاد آموزشی مدرن پس از انقلاب مشروطیت شهر رشت دانست که پایه و بنیان نظام آموزشی جدید بنا نهاد. در این مدرسه کم و بیش با تحولات مشروطه و بعدها پهلوی اول درآمیخته شد. اگرچه سنگ بنای آن از ۱۲۹۸، یعنی ۶ سال پیش از تاجگذاری رضاشاه گذاشته شد (موحد میرزائزاد، ۱۳۹۹: ۱).

یکی از دانش‌آموختگان مدرسه شاهپور به نام اصغرنیا^۱ در سال ۱۳۸۸ می‌گوید که تصاویر مدیران مدرسه از ابتدا تاکنون بر روی دیوار مدرسه نصب شده است. وی همچنین یادآوری کرده که اولین تیم ورزشی استان در سال ۱۳۱۴ به این مدرسه تعلق داشت.

اصغرنیا در مورد تألیفات دانش‌آموختگان این مدرسه چنین گفت:

اگر آثار این نویسنده‌ها را جمع کنند، تمام

مدرسه در تنها دانشگاه ایران، یعنی دانشگاه تهران، پذیرفته شدند. بسیاری از دانشجویان طب از فارغ‌التحصیلان مدرسه شاهپور رشت بودند، به نحوی که گویی دانش‌آموختگان دبیرستان شاهپور رشت بخش مهم دانشجویان پزشکی تهران را فراهم می‌کرد. تعداد زیادی از فارغ‌التحصیلان دانشکده حقوق دانشگاه تهران و قضات برجسته از دانش‌آموختگان مدرسه شاهپور رشت بود (آصف، ۱۳۸۸: ۴۰).

حسین‌زاده، از دبیران دهه پنجاه دبیرستان شاهپور، جایگاه اهمیت مدرسه را این‌گونه بیان می‌کند. راهیابی هر ساله ده‌ها دانش‌آموخته دبیرستان شاهپور به دانشگاه‌ها ثمره این مجموعه هماهنگ بود، امروز شاهد مردانی بزرگ در سطوح مدیریتی، اجرایی و دانشگاهی از این دانش‌آموختگان هستیم که بعضی‌ها تا سطح وزارت و معاونت پیش رفته‌اند و گروهی در معتبرترین دانشگاه‌های داخل و خارج به تدریس مشغول‌اند.

حسین‌زاده ادامه می‌دهد کم نیستند پزشکان متخصص و فوق تخصص و عزیزان دیگری که در گستره وسیعی از خاک ایران، در پست‌های کلیدی علمی و اجرایی به خدمت مشغول‌اند (حسین‌زاده، ۱۳۸۸: ۳۳).

از نظر معماری نیز، مدرسه شاهپور در گیلان ویژه بود.

بنای مدرسه خیلی باشکوه و تقریباً در وسط این زمین بزرگ ساخته شد. مدرسه طوری طراحی شد که به جز کلاس‌های درس، آزمایشگاه شیمی، آزمایشگاه طبیعی و... را نیز دارا بود. از دیگر دارایی‌های مدرسه تالار نقاشی، سالن جلسات،

۱. استنادار سابق سمنان.

کتابخانه‌های استان را پر می‌کند. وی از نویسندگان بزرگی چون محمود بهزاد - پدر زیست‌شناسی ایران - یا استاد جعفر خمami زاده که مترجم کتاب‌های رابینو است یاد می‌کند و عقیده دارد بهترین کتابخانه‌ها و آزمایشگاه‌ها در آنجا بوده است.

همیشه بهترین تئاتر استان گیلان در سالن مدرسه برگزار می‌شد. در زمان ما شاگردان را گزینش می‌کردند. فارغ‌التحصیلان این مدرسه در هر گوشه‌ای از دنیا حضور دارند. جالب این است که مدرسه چقدر محکم بوده که بعد از ۹۰ سال حتی در زمان زلزله گیلان تکان نخورده است (روزنامه ابرار شماره ۱۵، ۵۹۹۲، مهر ۱۳۸۸، ص ۶).

یکی از وجوه متمایز مدرسه شاهپور شبکه تکمیلی و مدرنی از بخش‌ها و ملحقاتی بود که به نهاد آموزشی معنا می‌بخشید. پیش از آن تا سال ۱۳۱۴ که مدرسه شاهپور افتتاح شد، مدارس قدیمی رونق داشتند که تنها تمرکز آنها به سالن درس و محتوای کتب درسی و محتوای آن عمدتاً منابع مذهبی و سنتی بود. اگرچه لازمه همان زمان بود. اما نسل جدید را برای نوآوری‌ها و پدیده‌های جدید جامعه آماده نمی‌ساخت. مدارس جامع مستوفی بزرگ و کوچک، مرحوم حاجی مجتهد، حاج سمیع که در چهارچوب مساجد بزرگ و مشهور بودند ساخت و مکنونات نظام قدیم در آنها معنا می‌یافت. شکل و معماری دبیرستان شاهپور نیز ساخت و بستر جدیدی فراهم می‌کرد که پس از آن جزء مدارس و دانشسراهای عالی تهران از جمله دارالفنون، البرز و دانشگاه تهران چنین

تجربه‌ای طی شده بود (موحد میرزائزاد، ۱۳۹۹: ۲). در سال ۱۳۹۲ وقتی محمدباقر نوبخت، دانش‌آموخته مدرسه شاهپور برای نواختن زنگ مدرسه به گیلان آمده بود، اظهار داشت دروس تدریس شده در این مدرسه بسیار فراتر از مباحثی بود که در کتاب‌های درسی مطرح می‌شد. به همین دلیل معلمان همه از مباحث خارج از کتاب امتحان می‌گرفتند. رویه‌ای که باعث شد کمتر دانش‌آموزی نمره کامل بگیرد (نوبخت، ۱۳۹۲).

از نظر پوشش و لباس دانش‌آموزان مدرسه شاهپور وضعیت ویژه‌ای در گیلان داشت. این وضعیت دچار تغییراتی شد. در سال ۱۳۱۳ لباس دانش‌آموزان مدرسه متحدالشکل و نمونه کلاه برای دانش‌آموزان انتخاب شد. نشان مدرسه برگ زیتون بود و در یک سمت یقه لباس دانش‌آموزان دبیرستان و سمت دیگر شماره دانش‌آموز نوشته می‌شد.

طبق بخشنامه‌ای که در سال ۱۳۱۵ از سوی وزارت فرهنگ رسید، دانش‌آموزان علاوه بر کلاه کاسکت که در روزهای رسمی بر سر نهادند توانستند از کلاه دیگری به نام BERET BESQUE نیز استفاده نمایند. این کلاه از ماهوت سورمه‌ای درست شده است که در آن نام دبیرستان شاهپور در وسط دو کلمه دانایی و توانایی نقش شده بود. این نشان در طرف چپ سینه بالایی جیب کوچک زده می‌شد (خمami زاده، ۱۳۸۴: ۱۲۲).

وقوعی^۲ از دانش‌آموختگان سال تحصیلی

۱. معاون رئیس جمهور.

۲. مدیر انجمن نجوم گیلان.

شاهپور وجود داشت، مدیر اشاره شده دبیران را گزینش می‌نمود، بهترین را انتخاب نموده و اگر دبیر خوبی در گیلان وجود داشت مدیر تمام سعی خود را در جذب آن دبیر به کار می‌بست. این مدیر (شمیسا) به زبان فرانسه، انگلیسی، ترکی تسلط و به عربی و روسی آشنایی داشت.

دبیران مدرسه شاهپور در رونق این مدرسه تاریخی نقش داشتند، تا جایی که بعضی از فارغ‌التحصیلان این مدرسه دبیران این مدرسه را چیزی کمتر از اساتید دانشگاه‌های امروزی نمی‌دانند. برخی دبیران مدرک دکتری داشتند (شمیسا، ۱۳۸۸: ۳۳؛ وقوعی، ۱۴۰۰: ۲).

شمیسا، از دانش‌آموختگان سال ۱۳۴۶ مدرسه شاهپور، عنوان می‌نماید: «یکی از دبیران معروف ادبیات، محمد روشنی، مصحح تاریخ بلعمی و بسیاری دیگر از متون تراز اول ادبیات فارسی، از قبیل *مرزبان‌نامه* و *روضه‌العقول* بود. دبیر بعدی آقای فرهوشی بود، که بعدها در تهران برخی از برنامه‌های ادبی تلویزیون را اداره می‌کرد» (شمیسا، ۱۳۸۸: ۳۳).

انتشار سالنامه مدرسه شاهپور نیز قابل توجه می‌باشد. در سال ۱۳۱۹ آقای مهدی کسروی به ریاست فرهنگ گیلان منصوب شد. در زمان ریاست او آقای مهدی گرامی که همچنان مدیر دبیرستان بود، در سال ۱۳۲۲ اقدام به تهیه و انتشار دومین سالنامه دبیرستان شاهپور نمود (سالنامه دبیرستان شاهپور، ۱۳۲۲: ۱۳۲).

باید توجه داشت که این سالنامه در شرایط پس از شهریور ۲۰ و اشغال ایران تهیه شد. و مربوط به دوره

۱۳۴۶-۱۳۴۷ رشته ریاضی دبیرستان شاهپور رشت است.

وقوعی وضعیت این مدرسه تاریخی در زمان دانش‌آموزی خود را این‌گونه شرح داد: «ما در کلاس‌های درس معلمانی داشتیم یا حتی دانش‌آموزانی که از جای دیگر می‌آمدند، پشت درب کلاس می‌ماندند که از توضیحات دبیران استفاده کنند» (وقوعی، ۱۴۰۰: ۲).

وقوعی علت رونق مدرسه شاهپور را به صورت خلاصه شرح می‌دهد. سیستم آموزشی مدرسه بسیار قوی بود. مدرسه شاهپور محل تصمیم‌گیری مسئولین استانی بوده و همیشه افراد شاخص و گروه‌های مهم در این مدرسه جلسه می‌گذاشتند. فرزندان افراد صاحب نفوذ گیلان در این مدرسه درس می‌خواندند و هم به مدرسه کمک مالی می‌نمودند. مدرسه شاهپور آن زمان با مدرسه البرز تهران رقابت می‌کرد. دبیران مدرسه فوق‌العاده باسواد بودند و تدریس آنها چنان بود که شهره شهر بودند (وقوعی، ۱۴۰۰: ۱).

یکی از عوامل رونق مدرسه زمین وسیع مدرسه بود. حیات وسیعی داشت که مسابقات بسکتبال - فوتبال - والیبال در آنجا برگزار می‌شد و زمین آنقدر وسیع بود که در گیلان بی‌نظیر و در کشور کم‌نظیر بود (نویخت، ۱۳۹۲: ۱؛ اصغرینا ۱۳۸۸: ۶؛ وقوعی، ۱۴۰۰: ۱).

مدرسه شاهپور مدیران ویژه‌ای داشت. معمولاً مدیر در برنامه‌های گوناگون شهر حضور داشته و در تصمیم‌گیری‌ها شرکت می‌نمود.

اختیارات مدیر نیز وسیع بود. بطور مثال یکی از مدیران این مدرسه از سال ۱۳۴۰، آقای احمد شمیسا بود. دوره شمیسا نظم خاصی در مدرسه

در آموزش و پرورش عصر پهلوی داشته و نمونه‌های از مدارس منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای می‌باشد. این مدرسه تعداد زیادی از نخبگان گیلانی، کشوری و حتی جهانی را در خود پرورش داده است. ساختار آموزش قوی، معماری منحصر به فرد، ارتباط و تأثیرگذاری در رشت و گیلان از نشانه‌های اهمیت این مدرسه می‌باشد.

۵. با توجه به شروع تحولات مدرن در آموزش و پرورش ایران نقطه ی اصلی آن تاسیس دارالفنون به وسیله امیر کبیر در تهران و به تبع آن ایجاد مدارس نوین در گیلان همچون مدرسه شاهپور در رشت که دارای ابعاد پیشرفته از نظر آموزشی و معماری و پرورش افراد تأثیرگذار فارغ التحصیل بوده است.

۶. از سال ۱۳۴۰ تا ۱۳۵۷ و بعد از آن، تنوع مدارس به سبک‌های گوناگونی در استان گیلان ایجاد شده است. در کنار وضعیت رونق مدرسه شاهپور این نقد و نظر به آموزش و پرورش گیلان عصر پهلوی نیز وارد است که این تحولات تحت تأثیر شرایط جهانی و مدرنیسم بوده و نشانه مدرنیسم پهلوی می‌باشد. توسعه همه جانبه زمانی است که بین مناطق کم برخوردار گیلان و رشت تناسب وجود داشته باشد. رونق یک یا چند مدرسه در منطقه با اهمیت گیلان و فقدان پیشرفت مدارس دیگر آن توسعه موزون را نشان نمی‌دهد.

منابع

آدمیت، فریدون (۱۳۵۵). *امیرکبیر و ایران*. تهران: خوارزمی.
 آصف، فضل الله (۱۳۸۸). «مدرسه شاهپور رشت». *ماهنامه دادگر*. نشریه تحلیلی پژوهشی. ش ۶ و ۷. ص ۴۰.
 آقازاده، احمد (۱۳۸۲). *تاریخ آموزش و پرورش در ایران*.

پهلوی دوم بود. در این سالنامه شرح مفصلی از تاریخچه و فعالیت‌های دبیرستان و فهرست اسامی دبیران و دانش‌آموزان در سال تحصیلی ۱۳۲۱ و ۱۳۲۲ آمده است. با مرور اسامی این دانش‌آموزان به نام‌های بزرگان گیلان و ایران برمی‌خوریم (یوسف‌دهی، ۱۳۹۸: ۱۱).
 در تاریخ آذر ماه ۱۳۵۶ با شماره ۱۵۱۷ این مدرسه در میراث فرهنگی کشور به ثبت رسید (مکتوب مدرسه شاهپور، ۱۳۹۶: ۲۳).

هم اکنون این مدرسه تنها مدرسه ماندگار استان گیلان و یکی از مدارس ماندگار کشور شناخته شده است.

۷. نتیجه

این تحقیق فرایندی است که برآیند آن به صورت خلاصه شامل:

۱. گیلان آموزش و پرورش سنتی داشته و دارای مکتب‌خانه بوده که بعدها آموزش و پرورش مدرن را شاهد بوده‌ایم. در این زمینه جمعیت‌های فرهنگی در کنار عوامل دیگر نقش داشته‌اند و از طرفی مدارس ملی مثل دارالفنون در تهران و خصوصاً مدرسه شاهپور در رشت نقش داشتند.
 ۲. در دوره قبل از پهلوی، بنای اولیه مدرسه شاهپور شروع شد و نشان یک تحول مدرن آموزشی در گیلان بود. عوامل زمینه‌ساز ایجاد مدرسه شاهپور انقلاب مشروطه، دارالفنون تهران، نهضت جنگل، توسعه مدرسه در عصر پهلوی می‌باشد.

۳. از سال ۱۳۵۰ آموزش و پرورش گیلان از حیث کمی رشد بیشتری داشته و تعداد مدارس، کارکنان، دانش‌آموزان افزایش یافته است
 ۴. مدرسه شاهپور رشت جایگاه بسیار مهمی

- تهران: ارسباران.
آمارنامه‌های سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان
۱۳۵۰ الی ۱۳۷۰.
ابوالقاسمی، محمدتقی (۱۳۶۹). *نهضت جنگل و اوضاع فرهنگی اجتماعی گیلان*. رشت: نشر گیلان.
اقبال آشتیانی، عباس (۱۳۵۵). *میرزا تقی خان امیرکبیر*. تهران: طوسی.
بایگانی کتابخانه مدرسه شاهپور رشت.
بیات، عزیزالله (۱۳۶۷). *کلیات جغرافیای طبیعی و تاریخی ایران*. تهران: امیرکبیر.
پندی، کیوان (۱۳۸۴). *سرزمین و مردم فومنات*. رشت: حق شناس.
پندی، کیوان (۱۳۹۴). *گیلان در آینه زمان، سیری در تاریخ گیلان و گیلان‌شهرها*. رشت: طاعتی.
حسینی، ملک (۱۳۸۸). *تاریخ آموزش و پرورش در ایران*. تهران: بین‌المللی الهدی.
حسین‌زاده، بهمن (۱۳۸۸). «به مناسبت نودسالگی دبیرستان شاهپور». *ماهنامه دادگر*. نشریه تحلیلی پژوهشی. ش ۱۱۰ و ۱۱۱. ص ۳۳.
حسینی، ثابت (۱۳۷۶). *راهنمای تحصیلی حرفه‌ای*. تهران: محتشم.
خاطرات محمدباقر نویخت (۱۳۹۲). دانش‌آموخته مدرسه شاهپور رشت و معاون رئیس‌جمهور.
خمامی‌زاده، جعفر (۱۳۸۴). *تاریخچه آموزش و پرورش گیلان*. تهران: سنا.
درانی، کمال (۱۳۹۳). *تاریخ آموزش و پرورش ایران*. تهران: سمت.
دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). *لغت‌نامه*. تهران: دانشگاه تهران.
خسروشاهی، حبیب‌صبوری (۱۳۸۹). «آموزش و پرورش در عصر جهانی شدن». *فصلنامه مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی*. مرکز بررسی‌های استراتژیک.
دبیرستان شهید بهشتی مدرسه ماندگار ایران
(www.ghatreh.com/news).
- روح‌الامین، فاطمه (۱۳۸۴). *آموزش و پرورش، کرمان در آینه تاریخ*. کرمان: پژوهشکده تعلیم و تربیت.
روزنامه ابرار (۱۳۸۸مهر ۱۵). شماره ۵۹۹۲.
روشنی زعفران‌لو، قدرت‌الله (۱۳۵۴). *امیرکبیر و دارالفنون*. تهران: دانشگاه تهران.
ستاد اجرایی تغییر بنیادی نظام آموزش و پرورش، طرح کلیات نظام آموزش و پرورش خرداد (۱۳۶۷).
سالنامه‌های دبیرستان شاهپور رشت. قم: کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی. واقف: محمد رضانی.
سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما) (۱۳۱۰). درخواست کتبی رئیس وقت معارف گیلان از وزارت معارف. شناسه سند: ۲۹۷/۲۹۸۸۹.
سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما) (۱۳۲۲). گزارش کتبی و محرمانه به احمد قوام (نخست‌وزیر) شناسه سند: ۳۱۰/۳۹۹۳۳.
سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما) (۱۳۲۲). جشن روز معلم. شناسه سند: ۲۹۷/۲۴۲۴۱.
سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما) (۱۳۱۳). درخواست کتبی رئیس وقت معارف و اوقاف گیلان از وزارت معارف. شناسه سند: ۲۹۷/۲۶۰۹۶.
سخنگوی دولت در مدرسه شهید بهشتی (https://www.esriren.com).
شکوهی، غلامحسین (۱۳۸۹). *مبانی و اصول آموزش و پرورش*. مشهد: آستان قدس رضوی.
شمیسا، سیروس (۱۳۸۸). «دانشگاه شاهپور». *ماهنامه دادگر*. نشریه تحلیلی پژوهشی. ش ۱۱۰ و ۱۱۱. ص ۳۳.
صافی، احمد (۱۳۸۵). *سازمان و قوانین آموزش و پرورش ایران*. تهران: سمت.
صدیق، عیسی (۱۳۶۲). *تاریخ فرهنگ در ایران*. تهران: دانشگاه تهران.
عبدالفتاح، فومنی (۱۳۱۴). *تاریخ گیلان*. انتشارات دبیرستان شاهپور. انجمن سالنامه.
اصلاح، ابراهیم (۱۳۷۴). *کتاب گیلان*. تهران: گروه

- پژوهشگران ایران.
- علی صوفی، علی رضا؛ دهنوی. نظام علی (۱۳۸۹). «مدرسه اتفاق ایرانیان در تغلیس». *نشریه مطالعات تاریخ فرهنگی*. پژوهش‌نامه انجمن ایرانی تاریخ. ش ۵. ص ۱۷۲.
- قاسمی پویا، اقبال (۱۳۶۹). *پیدایش و گسترش مدارس جدید در دوره قاجار*. پایان‌نامه دکتری فلسفه تعلیم و تربیت. دانشگاه تهران. دانشکده علوم تربیتی.
- قدیمی‌ترین مدرسه گیلان را بهتر بشناسیم (<https://guilanian.ir>).
- کانل، و.ف (۱۳۶۸). *تاریخ آموزش و پرورش قرن بیستم*. ترجمه حسن افشار. تهران: نشر مرکز.
- مبدا آموزش گیلان (<https://www.irna.ir/new>).
- مرجانی، بهناز (۱۳۷۰). *عوامل موثر در ایجاد مدارس فنی و حرفه‌ای در ایران از دارالفنون تا به امروز*. رساله کارشناسی ارشد علوم تربیتی.
- مرکز نگهداری اسناد ملی ایران، کتابخانه ملی. مروجی، سیدابراهیم (۱۳۸۷). *پیشگامان فرهنگ گیلان از ۱۳۲۵ تا امروز*. رشت: فرهنگ ایلیا.
- مصاحبه نگارنده با رمضان‌علی وقوعی (۱۴۰۰، فروردین). دانش آموخته عصر پهلوی مدرسه شاهپور رشت. مدیر انجمن نجوم گیلان.
- مکتوب مدرسه شاهپور رشت (۱۳۹۶). اداره کل آموزش و پرورش گیلان. مدیریت آموزش و پرورش ناحیه ۲ رشت.
- موحد میرزانژاد، هادی (۱۳۹۹). یادواره سالنامه‌های دبیرستان شاهپور (<http://moroor.org>).
- مینوی، مجتبی (۱۳۳۲). «اولین کاروان معرفت». *مجله نیما*. س ۶. ش ۵. ص ۱۸۳.
- هودشتیان، عطا (۱۳۸۱). *مدرنیت، جهانی شدن و ایران*. تهران: چاپخش.
- یوسفدهی، هومن (۱۳۹۸). *تحلیل سالنامه‌های دبیرستان شاهپور رشت*. رشت: ایلیا.
- De saint, Arroman, r., les missions franchises, 1894.
- Szyliowicz, joseph, education and modernization in the Middle East, Cornell uni. press 1971.